

**Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 20 051.161
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника
докторові педагогічних наук,
професорові
Стинській Вікторії Володимирівні
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)**

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора, завідувача
кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти
імені проф. Т. І. Поніманської

Рівненського державного гуманітарного університету

Дичківської Ілони Миколаївни

на дисертаційну роботу **Кривцун Неоніли Зеновіївни «Персоналії
зарубіжних культурно-освітніх діячів в історіографії української
педагогічної науки (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)»**, подану на здобуття
ступеня доктора філософії в галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Аналіз та оцінку дисертації Кривцун Неоніли Зеновіївни здійснено на
основі вивчення її змісту, анотації та основних наукових праць. Узагальнені
результати наводимо у наступних положеннях.

Актуальність дисертаційного дослідження Кривцун Н.З. зумовлена
об'єктивною потребою в цілісному теоретичному осмисленні процесу
розвитку української історико-педагогічної думки в умовах державної
незалежності. Необхідність подолання ідеологічної обмеженості минулих
років, інтеграція України у світовий науковий простір та запит сучасної
школи на апробовані часом гуманістичні моделі виховання вимагають
систематизації досвіду висвітлення персоналій зарубіжних діячів у
вітчизняному науковому дискурсі 90-х рр. ХХ – початку ХХІ ст.

Цивілізаційний культурно-історичний вибір та послідовний курс України на інтеграцію у європейський освітній простір актуалізують потребу розв'язання висунутого в Педагогічній Конституції Європи (2013) завдання щодо формування «сучасного суб'єкта європейського життя» як людини, здатної існувати в мультикультурному суспільстві відповідно до принципів свободи, гуманізму, справедливості. Це вимагає модернізації національних освітніх систем, які мають відповідати сучасним суспільним викликам та спиратися на персоніфікований досвід минувшини. На це орієнтують і базові законодавчі нормативні акти (Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2019), Концепція розвитку педагогічної освіти (2018), Концепція нової української школи (2016), Національна стратегія для забезпечення якісного інклюзивного навчання (2024) та ін.), які, визначаючи стратегії і перспективи розвитку національної освіти, акцентують на потребі модернізації й збагачення змісту, методів, форм організації виховання і навчання зростаючої генерації на основі творчого використання ідей і досвіду педагогів, освітян, учених, моральних авторитетів минулого та сьогодення.

Погоджуємося з тезою Кривцун Н.З. про те, що важливе підґрунтя для розв'язання означених завдань створили радикальні зміни в суспільній свідомості та гуманітарній сфері України, що розпочалися на перетині 80 – 90-х рр. ХХ ст. та стимулювали відновлення із небуття безліч імен відомих і менш знаних педагогів, учених, освітян, які спричинилися до розвитку національної освіти і педагогічної думки. Це активізувало переосмислення їхніх ідей і творчої спадщини та вивчення велетенського пласту знань і досвіду з національно-орієнтованих позицій на основі нових методологічних підходів.

Ураховуючи вищезазначене, немає сумніву в тому, що дисертаційне дослідження Кривцун Неоніли Зеновіївни є актуальним для розуміння спільних цінностей та точок дотику між вітчизняною та світовою

педагогікою, систематизації творчого доробку зарубіжних діячів як джерела для інноваційного розвитку сучасної вітчизняної освіти.

Важливість роботи підтверджує і те, що вона є складником науково-дослідницької роботи кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Карпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання у системі безперервної освіти» (державний реєстраційний номер – 0108U009122).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації. Реалізація спроектованого Кривцун Н.З. наукового пошуку обраної проблеми відображена у науковій новизні дослідження, яка полягає у здійсненні системного цілісного аналізу нагромаджених в історіографії української педагогічної науки у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. різновидових наукових студій про життя і творчу спадщину культурно-освітніх діячів зарубіжжя, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти та педагогіки; визначенні тенденцій та етапів розвитку означеного історіографічного процесу; представленні цілісної рецепції української педагогічної біографістики про творчу спадщину мислителів Стародавнього Світу, Середньовіччя і Модерної (Новітньої) доби; аналізі сучасного українського наукового дискурсу про педагогічні персоналії зарубіжжя кінця ХІХ – початку ХХІ ст. Уточнено й поглиблено розробку методологічних засад, категорійно-поняттєвого апарату, джерелознавчого компонента української педагогічної компаративістики.

Набули подальшого розвитку обґрунтування необхідності виокремлення персоніфікованого напрямку української педагогічної компаративістики як субдисципліни та визначення її базових параметрів (предмет, об'єкт, завдання тощо); вивчення шляхів, можливостей використання доробку про зарубіжні педагогічні персоналії в розвитку досліджень із цієї проблеми та вдосконаленні освітнього процесу в Україні.

Констатуємо, що у дисертаційній роботі представлено всі необхідні рівні наукової новизни отриманих Кривцун Н.З. результатів дослідження.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Публікації здобувачки належним чином висвітлюють основні положення поданої до захисту дисертації. Результати дослідження висвітлено у 8 наукових публікаціях: 7 статтях у наукових фахових виданнях України (з них 1 стаття в співавторстві), 1 стаття в колективній монографії.

Аналіз публікацій, які повною мірою відображують усі аспекти порушеної проблеми, засвідчив їхню кількісну та якісну відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості та достовірності сформульованих здобувачкою наукових положень, висновків і рекомендацій значною мірою забезпечується цілісністю дисертаційної роботи, у якій викладений матеріал комплексно розкриває проблему дослідження.

Наукові висновки та рекомендації, сформульовані Кривцун Н.З., базуються на ретельному аналітичному опрацюванні дослідницею законодавчих та нормативних документів у галузі освіти; виданих в Україні перекладів творів зарубіжних діячів; різновидових наукових праць українських авторів про зарубіжні педагогічні персоналії: дисертацій та авторефератів (усього близько 86); колективних та індивідуальних монографій (близько 25); підручників та навчальних посібників з історії зарубіжної освіти та педагогіки (близько 57); наукових статей (понад 117); матеріалів наукових конференцій, довідникової літератури.

Здійснений авторкою теоретичний аналіз наукових студій про життя і творчу спадщину культурно-освітніх діячів зарубіжжя, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти та педагогіки, систематизація та узагальнення різноманітних джерел інформації, безумовно, сприяли ґрунтовному вивченню та повноті висвітлення досліджуваної проблеми, адекватному вибору шляхів вирішення завдань дослідження.

Структура, зміст, теоретична та практична значущість дисертації, її завершеність і відповідність встановленим вимогам щодо оформлення. Понятійний апарат дослідження (мета, завдання, об'єкт, предмет, методи

дослідження), представлений у Вступі дисертації, відповідає вимогам наукового рівня доктора філософії.

Загалом, зміст дисертаційної роботи відповідає меті й поставленим завданням та складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та 6 таблиць. Загальний обсяг дослідження становить 282 сторінки, основний зміст дисертації викладено на 208 сторінках.

У першому розділі дисертаційної роботи **«Науково-теоретичні засади дослідження»** дослідницею проведено теоретичний аналіз методологічних засади вивчення педагогічних персоналій зарубіжжя, розглянуто джерельну базу та стан дослідження проблеми, здійснено структурний аналіз та визначено етапи розвитку історіографії української педагогічної науки про зарубіжних культурно-освітніх діячів.

Спираючись на здобутки українських і зарубіжних науковців та зважаючи на предмет і завдання дослідження, дисертантка запропонувала його методологічну програму, що має чотири складники. Міждисциплінарний дискурс уможливорює інтегрувати нагромадженій у різних галузях знань досвід дослідження педагогічних персоналій зарубіжжя та зумовлює доцільність виокремлення в педагогічній компаративістиці персоніфікованого напрямку. Під час розробки поняттєво-категорійного апарату поряд з тлумаченням основних дефініцій дослідження («біографія», «життєпис» тощо) представлено інтерпретацію нової дефініції «зарубіжна педагогічна персоналія». Визначені науково-теоретичні принципи і підходи й дібрані операційні методи дають необхідний інструментарій та орієнтири для розв'язання завдань дослідження.

Запропонована багаторівнева класифікація джерельної бази дослідження, як і будь-яка інша схема групування наукової літератури, не бездоганна, але вона є достатньо обґрунтованою та дає необхідні орієнтири для логічного структурного аналізу праць українських учених про життя і творчість зарубіжних культурно-освітніх діячів.

Здійснено системний цілісний аналіз нагромаджених в історіографії української педагогічної науки у 90-х рр. ХХ – на початку ХХІ ст. різновидових наукових студій про життя і творчу спадщину культурно-освітніх діячів зарубіжжя, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти та педагогіки. Заслуговує на увагу визначені дисертанткою тенденції та етапи розвитку означеного історіографічного процесу, який умовно поділено на: перший – радянський, початковий, зародковий (20–80-ті рр. ХХ ст. – має два підетапи: 20-ті – початок 30-х рр. та 50–80-ті рр. ХХ ст.) – відображає процеси зародження, становлення української педагогічної компаративістики і біографістики та перший досвід дослідження діячів зарубіжжя; другий – перехідний пострадянський (1990/1991 – 2004/2005 рр.) – позначається трансформацією методології української історико-педагогічної науки, інституційним оформленням її компаративістського та біографічного напрямів, розширенням кола і активізацією дослідження персоналій зарубіжжя; третій – євроорієнтований, науково-плюралістичний (2005/06 – 2025 рр. – поділяється на три етапи: 2005 – 2008; 2009 – 2021; 2022 – 2025 рр.) – позначився доленосними подіями в суспільно-політичному і освітньому розвитку України та якісними зрушеннями в процесі нагромадження наукових знань про педагогічні персоналії зарубіжжя.

У другому розділі **«Творча спадщина мислителів Стародавнього Світу, Середньовіччя і Модерної доби як об'єкт української педагогічної біографістики»** дисертанткою досліджено персоніфікацію зарубіжної філософії освіти та педагогічної думки в рецепції українських науковців, визначено особливості відображення в українській науково-педагогічній літературі зарубіжних діячів Стародавнього світу та доби Античності, Середньовіччя і Відродження, окреслено тенденції дослідження педагогічних поглядів та освітньої діяльності діячів Нового часу і Просвітництва (друга половина ХVІІ – ХІХ ст.)

Системний аналіз історіографії української педагогічної науки дозволив дисертантці виявити значний масив досліджень, у яких у різному

форматі (цілісно, аспектно, контекстно) висвітлюються життєписи зарубіжних діячів та їхні наукові ідеї, погляди, теорії в галузі філософії освіти, що є суттєвою позитивною якістю роботи. Важливим є те, що ця проблема вивчається на основі двох основних методологічних підходів (персоніфікованому, просопографічному) та відображає сконсолідовану позицію української історіографії, згідно з якою філософські ідеї стали важливою детермінантою формування наукового світобачення зарубіжних діячів та значущим складником їх авторських педагогічних систем і теорій.

Авторкою дослідження виявлено, що персоніфікацію процесу становлення та розвитку зарубіжної педагогічної думки найбільш системно і цілісно відображає навчально-методична література з історії освіти і педагогіки та різних галузей педагогіки і наукових знань. Помітний вплив на цей процес справила українська радянська історіографія.

Якщо порівнювати з українською радянською історіографією, сучасні вітчизняні дослідники помітно просунулися в розширенні персоніфікації процесу розвитку педагогічної думки за доби Стародавнього світу, Античності, Середньовіччя і Відродження та предметного вивчення життя і творчості її окремих представників. Прикметною рисою таких студій є міждисциплінарність, що виявляється у взаємозв'язку педагогічної біографістики з філософією освіти та іншими галузями знань.

Ретельний аналіз історіографії праць про зарубіжні персоналії, чия життєдіяльність припадає на Новий час і добу Просвітництва другої половини XVII – XIX ст., дозволив дисертантці виокремити низку особливостей. Вона відзначається великою кількістю персоніфікованих студій і спирається на радянську спадщину дослідження «класиків педагогіки» в особі А. Дістервега, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребеля та ін. Поряд з ними, на перетині 1990 – 2000-х рр. до предметного поля української історико-педагогічної науки вводяться «малодосліджені» діячі, які представляли різні галузі знань і сфери суспільної діяльності. Це філософи, соціологи, філологи (І. Гердер, В. фон Гумбальдт, Л. Заменгоф, І. Кант,

Г. Лессінг, Г. Спенсер), письменники (І. В. Гете, Н. Грунтіг, Г. Веллс, Р. Тагор), державні і релігійні діячі (Г. Манн, Н. Л. Цинцендорф) тощо.

У третьому розділі дисертації нам особливо імпонує авторське представлення та обґрунтування педагогічних персоналій зарубіжжя кінця ХІХ – початку ХХІ століть в українському науковому дискурсі

В історіографії української педагогічної науки нагромаджено певний масив праць про зарубіжних діячів, чиї життя і творчість припали на 40-ві рр. ХХ – початок ХХІ ст. Дисертанткою виявлено певною мірою об'єктивно детерміновану тенденцію, відповідно до якої відбувається зменшення чисельності праць про біографії, які в часовому вимірі наближаються до сьогодення, адже погляди істориків педагогіки та біографів завжди обернені в ретроспективу, зокрема на знакові постаті та події минулого. За означеної ситуації простежується зростання кількості «монодосліджень», коли певні зазичай «маловідомі» персоналії вивчаються окремими авторами. Як слушно зазначає авторка дослідження, це апріорі зумовлює їхню змістовну новизну, хоча в методологічному вимірі вони будуються на напрацьованих в українській педагогічній науці та біографістиці засадах. Таким чином розширюється їх предметне поле, що, своєю чергою, має спонукати науковців до активнішого вивчення ідей і поглядів зарубіжних діячів, які за сучасних умов визначають розвиток європейського та світового освітньо-педагогічного дискурсу та впливають на його поступ.

Заслуговує на схвалення визначення авторкою дослідження шляхів і можливостей реалізації здобутих результатів для подальшого розвитку педагогічної науки, зокрема біографістики і компаративістики, та вдосконалення освітнього процесу в Україні з акцентом на професійну підготовку здобувачів вищої освіти. Неоніла Зеновіївна акцентує на двох блоках питань, що стосуються перспектив розвитку досліджень про педагогічні персоналії зарубіжжя та представлення розробленого на основі здобутих результатів дослідження матеріалів курсу за вибором, що може використовуватися в організації освітнього процесу у ЗВО України

педагогічного профілю. Зважаючи на виявлені за результатами дослідження позитивний досвід, здобутки та вузькі місця, прогалини вивчення українськими науковцями культурно-освітніх діячів зарубіжжя, задля вдосконалення організації і проведення досліджень у цьому напрямі, осмислено й схарактеризовано три взаємопов'язані групи проблем – методологічних, змістових, евристично-дослідницьких.

Представлене історіографічне дослідження також актуалізує потребу комплексного вивчення проблем розвитку джерелознавства педагогічної біографістики і компаративістики, зокрема підготовку відповідних збірників документальних матеріалів та біобібліографічних і бібліографічних покажчиків, які систематизують видані в Україні і закордоном твори зарубіжних діячів та наукові публікації про їх життя, творчість і суспільну діяльність.

Послідовність та аргументованість положень надають дисертації завершеності. Заслуговує схвалення прагнення дисертантки до ґрунтовних узагальнень після окремих масивів матеріалу.

Дисертація вирізняється лаконічністю та логічністю викладення матеріалу. Всі композиційні частини представлено достатньо чітко. Стиль дисертації науковий.

Висновки відображають зміст і результати наукового пошуку, відповідають завданням дослідження, є логічними та аргументованими. У додатках представлені матеріали, що конкретизують і уточнюють важливі аспекти дослідження.

Практична значущість одержаних результатів очевидна. Нагромаджений джерельний і фактографічний матеріал та сформульовані теоретичні положення і висновки можуть використовуватися в організації і проведенні наукових досліджень з історії педагогіки, педагогічної біографістики та компаративістики, інших галузей знань; у розробці навчально-методичного забезпечення для викладання історико-педагогічних дисциплін і навчальних курсів з теорії і методики навчання та виховання в

педагогічних ЗВО; для вдосконалення освітнього процесу та реформування системи національної освіти України за умов євроінтеграційних процесів.

До позитивних ознак можна віднести і правильне оформлення досить об'ємного списку використаних джерел (563 найменування, з яких 14 іноземними мовами), належну апробацію основних положень дисертації у доповідях на міжнародних та українських науково-практичних конференціях, а також у 8 працях автора.

Під час рецензування дисертації Кривчун Неоніли Зеновіївни не виявлено порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації) та текстових запозичень. Аналіз змісту дисертації дає підстави стверджувати про оригінальність, завершеність, самостійність, наукову та практичну значущість рецензованого дослідження.

Належно оцінюючи позитивні здобутки авторки, вважаємо за доцільне звернути її увагу на певні *неточності, дискусійні моменти* та висловити *зауваження* й власні *судження*:

1. На нашу думку, більш репрезентативним могло би бути представлення результатів дослідження. Ідеться, наприклад, про складання біобібліографії творчого здобутку зарубіжних педагогів, який міг би стати доступним українському читачеві, або бібліографічного покажчика праць української компаративістів про життя і творчість педагогічних персоналій зарубіжжя.

2. Вважаємо, що дисертація значно виграла б, якби авторка здійснила порівняльний аналіз стану дослідження педагогічних персоналій в українських і зарубіжних дослідженнях, зокрема, науковцями країн походження персоналій. Ідеться про зіставлення інтерпретацій, оціночних характеристик їхніх біографій, творчого доробку тощо, які пропонують українські науковці, з одного боку, та, наприклад, американські, німецькі, французькі вчені, з іншого.

3. У підрозділі 3.3, де йдеться про використання результатів дослідження у вдосконаленні освітнього процесу в Україні, було б доречним показати, чи використовують українські вчителі та викладачі педагогічні ідеї і досвід зарубіжних педагогів у своїй професійній діяльності. У такому ключі вартувало б конкретно вказати, які педагогічні ідеї, методики зарубіжних педагогів можна було б використовувати у викладанні певних навчальних дисциплін у ЗЗСО та ЗВО або в процесі організації виховної роботи.

4. Відзначаючи високий рівень практичної спрямованості дослідження, зокрема розробку та апробацію елективного курсу «Персоналії зарубіжжя в українській педагогічній історіографії» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня освіти, варто зауважити, що у тексті дисертації та додатках відсутній безпосередньо сам навчально-методичний комплекс (силабус, плани семінарів, контрольні завдання тощо). Це дещо ускладнює цілісне сприйняття методичної системи, запропонованої авторкою, та оцінку повноти представленого інструментарію професійної підготовки магістрів.

Проте зроблені зауваження і побажання в цілому не впливають на загальну позитивну оцінку роботи і не знижують її наукову цінність.

Висновок про відповідність дисертації вимогам. На підставі здійсненого аналізу можемо стверджувати, що дисертаційна робота Кривцун Н. З. «Персоналії зарубіжних культурно-освітніх діячів в історіографії української педагогічної науки (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)» є завершеним, самостійним науковим дослідженням, що має важливе теоретичне і прикладне значення для педагогічної науки і практики.

Таким чином, дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України 12.01.2017 р. № 40 від (зі змінами) «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації» (zareєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження

ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44, зі змінами), а її авторка Кривцун Неоніла Зеновіївна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 – Освіта / педагогіка.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри дошкільної педагогіки
і психології та спеціальної освіти
імені проф. Т.І. Поніманської
Рівненського державного
гуманітарного університету

Ілона ДИЧКІВСЬКА